

ISSN: 2146-1740
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd,
Doi: 10.54688/ayd.1470178
Derleme/Review Article

ÖZEL MÜLKİYETİN DÖNÜŞÜMÜ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

TRANSFORMATION OF PRIVATE PROPERTY AND DEVELOPING COUNTRIES

Yahya AYYILDIZ¹

Öz

Makale Bilgi

Gönderilme:
18/04/2024

Kabul:
17/10/2024

Mülkiyet, insan toplumlarına ait bir kurum olarak tarih boyunca bütün toplumlarda görülmüştür. Özel mülkiyet, eşya üzerindeki mutlak bir hak olarak özellikle modern toplumların en önemli kurumlarının başında gelmektedir. Ağırlıklı ABD’de gelişen *hukukun ekonomik analizi* yaklaşımı, özel mülkiyeti etkinlik veya maksimizasyon perspektifiyle eleştirmiş ve bunun yerine *kısmi ortak mülkiyet* sistemini önermiştir. Bu sistemde herhangi bir mülk, sahibi tarafından kullanılmak yerine onu en etkin şekilde değerlendirecek olana kiralanacaktır. Türkiye’de 2024 yılında yayınlanan işlenmeyen tarım arazilerinin kiralanmasına ilişkin yönetmelik, bu anlayışın bir sonucudur. Bu incelemenin öncelikli amacı, binlerce yıllık özel mülkiyet kurumunda köklü bir kırılmayı ifade eden bu dönüşümü anlamaktır. Bunun için özel mülkiyetin tarihî gelişiminin yanı sıra varlığını açıklamaya yönelik çeşitli teori ve hipotezler analiz edilmiştir. İkinci amacının özel mülkiyetteki dönüşümün, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ne tür sonuçlar doğurabileceğini sorgulamaktır. Bu analiz sürecinde kurumsalcı ve tarihsel-karşılaştırmalı yöntem izlenmiş ve Wallerstein’in dünya-sistemi yaklaşımından faydalanılmıştır. Makalenin temel hipotezi, küresel rekabete açık kısmi ortak mülkiyet sisteminde, gelişmekte olan ülkelerin kendi mülkleri üzerindeki kontrolü kaybedecek olmalarıdır. Mülkiyetin kaybı, özgürlüğün kaybını da beraberinde getirecek ve yeni bağımlılık biçimleri ortaya çıkaracaktır. İncelemenin sonucunda söz konusu tehdit karşısında gelişmekte olan ülkeler açısından uygulanabilir bir çözüm yolunun şimdiye kadar ortaya konulmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özel mülkiyet, Fayda maksimizasyonu, Gelişmekte olan ülkeler, Locke, Posner

Jel Kodları: N20, D23, P14

¹**Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1898-9518, yahya.ayyildiz@ozal.edu.tr.

Atf: Ayyıldız, Y. (2024). Özel mülkiyetin dönüşümü ve gelişmekte olan ülkeler. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15 (3), 1420-1449.

Abstract

Article Info

Received:
18/04/2024

Accepted:
17/10/2024

Property, as an institution belonging to human societies, has been seen in all societies throughout history. Private property, as an absolute right over goods, is one of the most important institutions of modern societies. The approach of *economic analysis of law*, which developed predominantly in the USA, criticised private property from an efficiency or maximisation perspective and proposed a system of *partial common ownership* instead. In this system, any property will be leased to the one who will utilise it in the most efficient way instead of being used by its owner. The regulation on the leasing of uncultivated agricultural land published in Turkey in 2024 is a result of this approach. The primary purpose of this study is to understand this transformation, which represents a fundamental break in the millennia-old institution of private property. For this purpose, the historical development of private property as well as various theories and hypotheses to explain its existence are analysed. The second aim is to question what kind of consequences the transformation in private property may have for developing countries such as Turkey. In the process of this analysis, the institutionalist and historical-comparative method is followed and Wallerstein's world-system approach is utilised. The main hypothesis of the paper is that in a system of partial common ownership open to global competition, developing countries will lose control over their property. The loss of property will bring with it the loss of freedom and new forms of dependency will emerge. As a result of the analysis, it has been observed that a viable solution for developing countries in the face of this threat has not been put forward so far.

Keywords: Private property, Utility maximization, Developing countries, Locke, Posner

Jel Codes: N20, D23, P14

Extended Summary

Property, as an institution belonging to human societies, has been observed in all societies throughout history. It has been one of the most debated institutions in terms of determining the relationship of human beings with nature on the one hand and with other human beings on the other. This article analyses the historical development of private property as well as various theories and hypotheses to explain its existence or legitimacy. These include the theories of labour, equality, will, scarcity, the principle of first use, contract, and state. These approaches put forward on moral and legal grounds have been the expression of a normative position on property. These positions are of course important and valuable, but they are not sufficient to explain the phenomenon of property and its evolution.

In the second half of the 20th century, the Economic Analysis of Law approach developed in the USA brought a new interpretation to the right to property. In this approach, in which R. Posner came to the forefront, private property was removed from being an absolute right and its use was envisaged to ensure wealth maximisation. Accordingly, the right to private property should be limited and the property should be leased to those who will ensure efficient use or to the highest bidder. This approach represents a radical change in the institution of private property.

The primary aim of this study is to understand this transformation, which represents a radical break in the millennia-old institution of private property. In order to understand this transformation, firstly the history of property is discussed and classical property theories are analysed. Then, especially the approaches that are put forward within the framework of Economic Analysis of Law and which can be called maximisation theories are presented. Thus, it will be possible to compare and contrast the classical theories and maximisation theories. The second aim of the article is to analyse what kind of consequences the transformation in private property may have for developing countries such as Turkey.

The hypothesis of the article is that the transformation of private property from an absolute right to a utility maximisation framework will be to the detriment of developing countries such as Turkey. The use of property within the framework of utility maximisation is in itself a positive development and welfare-enhancing. However, in a world that has become a global village, developing countries are unable to compete with developed countries in terms of efficiency or effectiveness. Under these circumstances, the control of the properties owned by developing countries will pass to developed countries. This would not only mean a loss of property, but also a loss of freedom.

Institutionalist and historical-comparative methodology is followed in this study. Institutions not only exhibit the basic characteristics of an economic system but also constitute the key to transformation. In this article, private property is accepted as an institution and evaluated within this framework. In addition, the historical-comparative method not only deals with the historical development process of the institution of property, but also compares it between different societies. Making the use of private property open to global competition necessitates a theoretical perspective on the functioning of the global system. In this framework, I. Wallerstein's world-system analysis has been an approach used to analyse the global dimension of the issue.

The transition from private property to a partial common ownership system open to global competition poses a clear threat to developing countries. In the face of this threat, there does not seem to be a clear solution for developing countries and no viable solution has been proposed so far. If there were, the distribution of income in the world would be very different. Developing countries have been in a similar stalemate on almost every issue for the last few centuries and it seems that the same stalemate will continue in the face of the transformation in private property and the income and wealth gap between the centre and the periphery will widen.

1. GİRİŞ

Mülkiyet, insanın doğadan ayrışmasıyla başlamış ve tarih boyunca bütün toplumlarda görülmüştür. Toplumsal gelişime paralel olarak mülkiyet kurumu da gelişmiş ve çeşitli formlarda ortaya çıkmıştır (Parisi, 2004: 64).

İnsan toplumlarının en önemli kurumlarından birinin mülkiyet olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Locke (2012: 114), mülkiyeti, insanın yaşama hakkı ve özgürlüğüyle birlikte ele almış ve bu üç hakkı genellikle mülkiyet kavramıyla ifade etmiştir. Hegel (2006: 237) ise mülkiyeti, özgürlüğün somutlaşması olarak değerlendirmiştir. Hayek'e göre mülkiyet, insan aklının "en işe yarar icadı" olmuştur (Dülger, 2020: 341).

Kurumsal iktisat çalışmalarının temel iddialarından biri de özel mülkiyetin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğidir. Özel mülkiyet kurumunun varlığı, büyüme için gerekli olan teşvikleri sağlamaktadır. Kişi, kendi emeğinin veya çalışmasının ürününe sahip olamadığında ve bu ürünleri istediği gibi tasarruf edemediğinde çalışmak, kazanmak, girişimde bulunmak veya risk almak istemeyecektir (North & Thomas, 1973: 86; Acemoğlu & Robinson, 2012: 76).

Mülkiyetin varlığını açıklamaya veya meşruiyetine yönelik çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bunlar arasında emek, eşitlik, irade, kıtlık, ilk kullanım ilkesi, sözleşme, devlet, faydacılık, verimlilik teorileri sayılabilir. Bunların büyük kısmı, mülkiyeti, hak ve sömürü ekseninde ele almış ve bunun niçin meşru bir hak veya Proudhon'un (2010: 203) ifadesiyle niçin hırsızlık olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Ahlaki ve hukuki zeminde ortaya konulan bu yaklaşımlar, mülkiyete ilişkin normatif bir pozisyonun ifadesi olmuştur. Bu tutumlar elbette önemli ve değerlidir ancak mülkiyet olgusunu ve bunun geçirdiği evrimi açıklamaya yetmemektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısında ABD'de gelişen *Hukukun Ekonomik Analizi* yaklaşımı (Posner, 1986), mülkiyet hakkına yeni bir yorum getirmiştir. R. Posner'in ön plana çıktığı bu yaklaşımda özel mülkiyet, mutlak bir hak olmaktan çıkarılmış ve servet maksimizasyonunu sağlayacak şekilde kullanımı öngörülmüştür. Buna göre özel mülkiyet, tekel hakkı sağlayarak kaynakların etkin dağılımını önlemektedir. Etkinliği sağlamak adına özel mülkiyet hakkı sınırlandırılmalı ve mülkiyet, etkin kullanımı sağlayacak olanlara veya en yüksek teklifi verenlere kiralanmalıdır. Bu yaklaşım, özel mülkiyet kurumunda köklü bir değişimi ifade etmektedir.

Bu değişim Türkiye'de de görülmeye başlamış ve 2024 Ağustos ayında Tarım Bakanlığı tarafından üst üste iki yıl işletilmeyen özel mülkiyetteki tarım arazilerinin kiralanmasına ilişkin

yönetmelik çıkarılmıştır (Resmi Gazete, 2024). Yönetmeliğe göre işletilmeyen araziler, Tarım Bakanlığı tarafından özel kişilere kiralanabilecektir. Bu zamana kadar özel mülk sahipleri, kendi arazileri üzerinde mutlak hak sahibiydi ve arazilerini ister işletir isterse atıl bırakabilirdi. Yönetmelikten sonra özel mülk sahiplerinin kendi arazileri üzerindeki mutlak hakları ortadan kalkacak ve arazilerini atıl bırakıyorlarsa kamu tarafından işletilmek üzere kiraya verilebilecektir. İlk adım olarak değerlendirilebilecek bu yönetmeliğin ardından servet veya fayda maksimizasyonu çerçevesinde yeni adımların gelmesi beklenebilir.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, binlerce yıllık özel mülkiyet kurumunda köklü bir kırılmayı ifade eden bu dönüşümü anlamaktır. Bu dönüşümün anlaşılabilmesi için öncelikle mülkiyetin tarihi ele alınmış ve klasik mülkiyet teorileri incelenmiştir. Daha sonra özellikle Hukukun Ekonomik Analizi çerçevesinde ortaya konulan ve maksimizasyon teorileri diye adlandırılacak yaklaşımlar sergilenmiştir. Böylece klasik teoriler ile maksimizasyon teorilerini karşılaştırma ve dönüşümü mukayese etme imkânı olacaktır.

Her dönüşüm, fırsatlarla birlikte riskleri de barındırır. Örneğin Sanayi Devrimi, insanlık tarihinde köklü bir dönüşümü, refah düzeyinde belirgin bir artışı ve hayatın pek çok alanında ciddi bir değişimi getirmiştir. Fakat aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler aleyhine büyük sorunlar da üretmiştir. Afrika'nın büyük kısmı, Sanayi Devrimi'nin Batılı ülkelere sağladığı imkânlar sayesinde sömürgeleştirilmiştir. Osmanlı'nın hasta adam haline gelmesi ve nihayetinde yıkılması da Sanayi Devrimi'nin dolaylı sonuçlarındandır. Sanayi Devrimi elbette kendi başına olumlu bir gelişmedir ancak sonuçları, gelişmekte olan ülkeler adına yıkıcı olabilmıştır. Özel mülkiyet kurumunda yaşanan dönüşümün kendi başına olumlu bir gelişme olması yetmez, aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler açısından ne gibi sonuçlar doğurabileceğini de öngörmek gerekir. Bu nedenle makalenin ikinci amacının, özel mülkiyetteki dönüşümün Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ne tür sonuçlar doğurabileceğini analiz etmektir.

Makalenin hipotezi, özel mülkiyetin mutlak bir hak olmaktan çıkarılıp fayda maksimizasyonu çerçevesinde kullanılmasının, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olacağıdır. Maksimizasyon teorilerine göre herhangi bir mülkü kim daha verimli veya etkin kullanacaksa, mülkün kullanımı ona verilmeli veya mülk ona kiralanmalıdır. Mülkün fayda maksimizasyonu çerçevesinde kullanılması, kendi başına olumlu bir gelişmedir ve refahı artırıcı niteliktedir. Ancak küresel bir köy hâline gelen dünyada gelişmekte olan ülkeler, verimlilik veya etkinlik konusunda gelişmiş ülkelerle rekabet edemeyecek durumdadır. Bu koşullarda gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu mülklerin kontrolü, gelişmiş ülkelere

gececektir. Bu ise sadece bir mülk kaybı anlamına gelmez, aynı zamanda özgürlüğün de kaybı olacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan yöntemlerden biri kurumsalcılıktır. Kurum, Veblen'e (2017: 43) göre "normlar ve idealler bütünü" iken North'a (2010: 9) göre "oyunun kuralları"dır. Bu kurallar, kanunlar gibi formel olabileceği gibi gelenekler gibi informel de olabilir. Kurumsalcı yaklaşıma göre bireysel kararlar, kurumsal sınırlamalar dâhilinde gerçekleştirilir. İktisadi hayatta kurumlar, bireylerden daha önemli ve belirleyicidir. Kurumlar, bir ekonomik sistemin temel niteliklerini sergilediği gibi dönüşümünün de anahtarını oluşturur. Bu makalede özel mülkiyet, bir kurum olarak kabul edilmiş ve bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Tarihsel-karşılaştırmalı yöntem, bir olgunun, tarihî gelişimi sürecinde anlaşılabilceğini öne sürmektedir. Başta Max Weber (2012: 103) olmak üzere Alman Tarihçi Okulu'nda çeşitli formlarda ortaya çıkan bu yaklaşım, her toplumun tarihî tecrübesini ön plana almaktadır. Neo-Klasik okulun evrenselci tutumuna karşı tarihsel yaşanmışlıklar ve öznellikler üzerinden hareket etmektedir. Bu yöntem sadece tarihî gelişim sürecini ele almamakta, aynı zamanda farklı toplumlar arasında mukayese de yapmaktadır. Böylece hem zamansal hem de mekânsal boyutta inceleyerek toplumsal değişimi ve bunun farklı görünümünü anlamaya çalışmaktadır. Bu makalede mülkiyet kurumunun tarihsel gelişiminin yanı sıra farklı toplumlardaki görünümünün analiz edilmesi, tarihsel-karşılaştırmalı yöntemin bir gereğidir.

Küreselleşen bir dünyada herhangi bir mesele, milli sınırlar dâhilinde ele alınarak anlaşılabilir. Mülkiyet konusu da ancak küresel bağlamda incelenebilir. Bu durum, küresel sistemin işleyişine dair teorik bir perspektifi gerekli kılmaktadır. Bu minvalde I. Wallerstein'ın dünya-sistemi analizi, meselenin küresel boyutunun incelenmesinde başvurulan bir yaklaşım olmuştur. Dünya-sistemi yaklaşımı, bütün ülkelerin kendi içinde merkez ve çevre diye ayrıştığı tek bir sistemin varlığını öngörür. Bu sistemde çevre ülkelerden merkez ülkelere kaynak aktarımı gerçekleştirilir (Wallerstein, 2012: 75). Dünya-sistemi analizi, küresel bir rekabet ortamında özel mülkiyet hukukunun dönüşümü sonrasında kaynak dağılımının nasıl olacağına ilişkin önemli bir öngörü sunmaktadır.

3. MAKSİMİZASYON İLKESİ

Mülkiyetin bir kurum olarak ortaya çıkması ve bugüne kadarki gelişim süreci, genellikle hak ve sömürü ekseninde ele alınmıştır. Ancak bu yaklaşımlar mülkiyetin "ne olduğu" yerine "ne olması gerektiği"ne yönelik tarihsel pozisyonların ifadesidir ve mevcut durumu

meşrulaştırmak veya değiştirmek amacına matuftur. Bu yönüyle olguyu anlamakta ve dolayısıyla gelecekteki evrimini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Hukukun Ekonomik Analizi çerçevesinde geliştirilen yaklaşımlar, verimlilik ve etkinlik teorileri olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu teorilerin öncü isimlerinden biri olan R. Posner, konuyu *servet maksimizasyonu* kavramıyla ele almıştır. Hem Posner'in servet maksimizasyonu kavramı hem de verimlilik ve etkinlik kavramlarının maksimizasyon kavramıyla aynı anlam çerçevesine ait olması nedeniyle bu yaklaşımlar, *maksimizasyon teorileri* olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla iktisat teorisinin temel varsayımlarından biri olan maksimizasyon ilkesini açıklamak, söz konusu yaklaşımları anlamak için gereklidir.

İktisadi analiz, mülkiyete konu olan kıt malları ele alır ve bu mallardan insanın tatmin düzeyini en üst noktaya çıkarmayı veya fayda maksimizasyonunu öngörür. Faydanın ölçülebileceğini savunanların yanı sıra sübjektif olması nedeniyle ölçülemeyeceğini savunanlar da bulunmakta ve bu ikinci yaklaşımı sergileyenlere göre ölçülemez de faydalar arasında tercih veya sıralama yapılabilir. Fayda maksimizasyonu, piyasadaki karar birimlerinin kendi fayda veya kârlarını azami noktaya çıkaracak şekilde davrandıkları varsayımdır. Tüketiciler, bütçe doğrusu sınırlılığı altında herhangi bir mal bileşimini satın alırken kendi faydalarını maksimize edecek şekilde karar verirler. Üreticiler de eş-maliyet doğrusu çerçevesinde kârlarını maksimize edecek şekilde davranırlar. Bu varsayım, iktisadi birimlerin rasyonel oldukları kabulüne dayanır (Gorz, 2007: 158).

Gerçek hayatta iktisadi birimlerin hepsi, her zaman rasyonel davranmayabilir. Nitekim insan, sosyal bir varlıktır ve çoğu kere toplumsal değerler çerçevesinde davranır. Bu nedenle iktisadi analizin rasyonel karar veren homo economicus modellemesine çeşitli itirazlar getirilmiştir (Persky, 1995: 222). Rasyonel davranış, ideal bir durumu ifade etse de uzun vadede ve toplumsal düzeyde belirleyici olmaktadır. Nihayetinde rasyonel hareket edenler, etmeyenler karşısında uzun dönemde üstünlük elde etmektedir. Wallerstein (2011: 52), maksimizasyon varsayımını, “sonsuz sermaye birikimi” olarak adlandırır ve ona göre kapitalist sistemde maksimizasyon dışında hareket edenler, çeşitli mekanizmalarla cezalandırılırken buna uygun davrananlar ise ödüllendirilir.

Fayda maksimizasyonu sadece iktisadi faaliyetlerle gerçekleşmez, bunun için güç de gerekir. Güç, faydayı maksimize edebilme ve bunu koruyabilme becerisidir. Doğa durumunda anarşik bir *güç mücadelesi* (Morgenthau, 1970: 30) bulunmakla birlikte medeniyetin gelişmesiyle bu mücadele ortadan kalkmamış, sadece birtakım sözleşmelerle ilkeleri ve sınırları

belirlenmiştir. Maksimizasyon için güç kullanımı, bir yandan doğaya diğer yandan insanlara karşı uygulanır. Doğaya karşı uygulanması, emek ve teknolojik araçlarla mümkün hale gelir. Emek ve teknoloji sayesinde doğaya hükmedebilir ve böylece faydamızı maksimuma çıkarabiliriz.

Doğa dışında bireyin fayda maksimizasyonunun önündeki bir başka engel de diğer insanların fayda talepleridir. Kıt mallar söz konusu olduğunda her insan, kendi faydasını maksimize edebilme yolunda diğerlerinin fayda talepleriyle karşı karşıya kalır. Bu noktada bireysel fayda maksimizasyonu, diğer insanların fayda taleplerinin, kendi faydasını azaltmayacak, hatta artıracak şekilde belirlenmesiyle gerçekleşir. Bu ise bireyler veya toplumlar arasındaki güç mücadelesiyle şekillenir.

Kısaca fayda maksimizasyonunun hem araçlarından hem de sonuçlarından biri mülkiyettir. Yani mülke sahip olmak, faydayı artırdığı gibi faydayı maksimize etme çabalarının sonucunda da mülkiyet elde edilir. Mülkiyet edinmenin önündeki doğal engellere karşı emek ve teknoloji kullanılırken bir başka engel olan diğer insanların fayda maksimizasyonu karşısında güç mücadelesine girilir. Bu mücadelede kişi, *kaba ve yumuşak güç* (Nye, 1990: 166) kullanarak hem doğanın hem de diğer iradelerin, kendi fayda maksimizasyonuna uygun şekilde davranmasını sağlar.

4. MÜLKİYET KAVRAMI

İngilizcede property kelimesiyle ifade edilen mülkiyet kavramı, Arapça kökenli olup bu dilden Türkçeye geçmiştir (Hacak, 2005: 100). Kelimenin kökeni olan mülk ise hem özel mülkiyete konu olan eşya hem de ülke veya memleket anlamına gelmektedir ve bu yönüyle kavramın Türkçedeki anlam genişliğine işaret etmektedir (Türk Dil Kurumu, 1988: 1606).

Mülkiyet; maddi mallar, yani eşyalar üzerinde mutlak ve sahibine en geniş yetkiler veren bir haktır (Gözler, 2018: 158). Mülkiyetin kendisi ile mülkiyet hakkı birbirinden farklıdır. İnsan ile eşya arasındaki ilişki, önce mülkiyet olarak belirmiş, daha sonra toplumsal uzlaşmanın bir ürünü olarak *mülkiyet hakkı* kavramı doğmuştur. Dolayısıyla mülkiyet ile bunun bir hakka dönüşmesi arasında toplumsal uzlaşma veya kamu otoritesinin izni gibi bir ayrım vardır. Mülkiyetin bir hak olduğundan söz ettiğimizde kamu otoritesinin veya hukukun güvencesi devreye girer (North, 2010: 47; Kar, 2023: 44).

Mülkiyet hakkı, genel olarak kabul edildiği üzere bir eşyayı kullanma (usus), ondan yararlanma (fructus) ve onunla ilgili tasarrufta bulunma (abusus) yetkisini içermektedir. Bu hak, başkasını dışlama yetkisini de kapsamaktadır (Gözler, 2018: 159).

Mülkiyet türleri ise kabaca üçe ayrılabilir. Bunlar, sadece kişisel sahipliği ifade eden özel mülkiyet, bir toplumdaki bütün bireylerin ortak kullanımına tahsis edilen mera, yol, meydan gibi varlıkların ortak mülkiyeti ve tasarruf yetkisinin kamu idaresinde olduğu kamu mülkiyetidir (Deniz, 2014: 121).

5. MÜLKİYETİN TARİHİ GELİŞİMİ

Mülkiyetin gelişimi ve bununla ilgili teorilerin anlaşılabilmesi için toplumların geçirdiği dönüşümün kısaca da olsa göz önünde bulundurulması gerekir. Nihayetinde mülkiyet teorileri, yaşanan bir olguyu açıklama ve bununla ilgili birtakım sorunlara çözüm bulma arayışıdır.

Mülkiyet, insan toplumlarının bir kurumudur ve diğer canlı türlerinde bu kuruma rastlanmaz. Mülkiyetin anlaşılması, mülkiyetin olmadığı insanlık öncesinin göz önünde bulundurulmasını ve bununla mukayesesini gerektirir.

Doğa durumu, avcılık-toplayıcılık dönemini kapsar. Bu dönemde mülkiyetten bahsedilemez. Mülkiyet, üretimde bulunan bilinç sahibi insanın eşya ile ilişkisini ifade eder. Avcı-toplayıcı sürülerin yanı sıra diğer hayvan sürülerinin de eşya veya diğer varlıklarla ilişkisi, mülkiyet değil “el koyma” olarak belirlenebilir. El koyma, herhangi bir canlının, istifade etmek amacıyla bir başka varlığı ele geçirmesidir. El koyma, bütünüyle kaba kuvvete dayanır ve onunla korunur. Ele geçirilen bir varlık, kaba kuvvetin yetersiz kaldığı bir başka canlı karşısında elden çıkar.

Mülkiyet, K. Karatani’ye (2014: 35) göre yerleşik hayatla ortaya çıkmıştır. Karatani, insanlık tarihindeki temel dönüşümü, “Yerleşim Devrimi (The Sedentary Revolution)” olarak adlandırır. Ona göre insanların yerleşik hayata geçmekle besinleri stoklayabilmesi, mülkiyeti doğurmuştur.

Mülkiyetin tarihî gelişiminde devletin önemli bir rolü vardır, çünkü mülkiyeti hak olarak belirleyip yasal güvence altına alan devlettir. Sahiplikten mülkiyet hakkına geçiş, devletin doğuşuyla gerçekleşmiştir. Bu sayede bireylerin sahip olduğu mallar üzerindeki hakların ve buna ilişkin sınırlamaların neler olduğu, kamu gücüyle tespit edilmiş ve korunmuştur.

Mülkiyetin önemli aşamalarından birini de paranın icadı oluşturur. Paranın icat edilmesi, mülkiyet birikiminin sonsuz biçimde artmasının yolunu açmıştır. Daha önce tüketilebilir mallar, bozulmadan depolanabilme imkânına sınırlı düzeyde sahipken değer deposu olan paranın icadıyla birlikte birikimin önündeki en önemli engellerden biri ortadan kalkmıştır (Locke, 2012: 35).

Mülkiyet türlerinden biri de kamu mülkiyetidir ve bunun ilk biçimine antik Mezopotamya’da rastlanmıştır. Kamu giderlerinin finanse edilebilmesi için bir kısım topraklar kamu mülkiyetine alınmış ve bunların gelirleri, kamu hazinesine aktarılmıştır (Kramer, 2002: 107).

Mülkiyetle ilgili tartışmalı başlıklardan biri de insanların mülkiyet konusu haline getirilmesi, yani köleleştirilmesidir. İnsanların, temel haklarının bir kısmından yoksun bırakılarak mülk haline getirilmesi, tarihin ilk dönemlerinden itibaren hemen hemen bütün toplumlarda görülmüştür. Mülkiyet açısından önemli olan, kölelerin üretimde kullanılması veya üretimin asli unsurunun kölelerden oluşmasıdır. Bu durum, tarihte ilk kez antik Yunan ve antik Roma’da ortaya çıkmıştır (Goody, 1980: 17).

Avrupa’da köleci sistemin çözülmesi sonrasında iktidarın parçalandığı ve yerel güç odağı haline gelen senyörlerin ön plana çıktığı feodal mülkiyete geçilmiştir. Kral ile senyörler arasındaki vasallık ilişkisi gereği senyörlere, toprak ve serfler üzerinde bağımsız yetkiler verilmesine karşılık kralın yanında savaşa katılma yükümlülüğü getirilmiştir. Senyörün toprak mülkiyeti; yerel düzeydeki siyasi, askeri ve hukuki iktidarla birleşmiştir. Senyörün arazisinde çalışan serfler ise toprak kölesidir ve bunların özel mülkiyet hakkı bulunmadığı gibi kendileri bir mülk haline getirilmiştir (Parisi, 2004: 69).

Feodal sistem zamanla çözülmüş ve yerini kapitalist sisteme bırakmıştır. Kapitalizm, burjuva sınıfının öncülüğünde ortaya çıkan, üretim araçlarının özel mülkiyette olduğu, ücretli emeğin baskın emek biçimi haline geldiği, sermayenin sonsuz birikimini veya maksimizasyonunu öngören bir sistem olarak tanımlanır (Hunt & Lautzenheiser, 2016: 29; Mann, 2012: 433; Wallerstein, 2006: 16). Kapitalist mülkiyet biçimi, yerel iktidarla bütünleşen feodal mülkiyete karşı gelişmiştir. Feodal mülkiyetin yasal sınırlamalarını piyasa aracılığıyla aşmak amacıyla “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışıyla özel mülkiyeti güçlendirmiştir. Kapitalizmin gelişmesi kolonyalizmle atbaşı gitmiştir ve bu yönüyle kapitalist mülkiyet, zora dayalı olarak ele geçirilen toprakların mutlak haklara sahip özel mülk olduğu kabulüne dayanır.

Emperyal kapitalizmin mutlak mülkiyet anlayışını sınırlandırmaya yönelik bir eğilim zamanla güçlenmiştir. Mülkiyet hakkının, temel insan haklarıyla ve toplumun genel menfaatiyle sınırlandırılabilmesi kabul görmeye başlamıştır. Kolonyalizm dönemindeki kaynak aktarımını önceleyen bir anlayış yerine, Sanayi Devrimi sonrasında emeğin verimliliğinin ön plana çıkması, mülkiyet haklarının sınırlandırılabilmesinin zeminini

oluşturmuştur. Buna paralel olarak merkantilizmin azami düzeyde ihracat fazlası vermeyi öngören sıfır toplamlı dış ticaret teorisi yerine mutlak veya karşılaştırmalı üstünlükler yoluyla karşılıklı faydayı varsayan yaklaşımlar, yeni mülkiyet anlayışını güçlendirmiştir. Locke'ta sergilenen eski anlayış, mülkiyeti mutlak bir hak olarak görür ve bu hakkın korunması, devletin temel göreviyken Bentham'da görülen yeni anlayış ise mülkiyeti hak ve sorumluluklar veya sınırlamalarla birlikte ele alır (Deniz, 2014: 121).

6. MÜLKİYET TEORİLERİNİN ANALİZİ

Mülkiyet, üretimle birlikte ortaya çıkan bir kurum olmakla birlikte toplumları her zaman meşgul etmiştir. Mülkiyetin nasıl doğduğu, bir eşyaya kimin sahip olacağı, mülkiyete ilişkin hakların yanı sıra yükümlülüklerin neler olduğu, özel mülkiyetin sınırları, kişisel eşyaların ötesinde üretim araçlarının özel mülkiyeti, insanın mülk haline getirilmesi gibi konular her zaman tartışılmıştır. Bu sorunlara getirilen açıklamalar, mülkiyet teorilerini oluşturmaktadır ve bu bölümde bunlar ele alınacaktır.

İnsanlık öncesi dönem, pek çok isim tarafından bir prototip olarak kabul edilmiş ve çeşitli açıklamaların temeli yapılmıştır. Mülkiyet kurumunun açıklamasında da insanlık öncesine, “doğa durumu” adıyla başvurulmuştur. Mülkiyetin doğal bir hak olduğunu iddia edenlerin başında John Locke gelir. Ona göre doğa durumunda herkes bütünüyle özgürdür ve aynı zamanda eşit haklara sahiptir. Doğa yasası olan akıl, her insana kendi varlığını, özgürlüğünü ve sahip olduklarını koruma hakkı verir (Locke, 2012: 10).

Locke'un doğal hak hipotezini daha iyi anlayabilmek için yaşadığı dönemi göz önünde bulundurmak gerekir. Locke, meşruiyetini yasalarda ve gelenekte bulan feodal mülkiyet ile monarşik iktidara karşı kapitalist mülkiyete meşruiyet temelleri aramıştır. Bu çerçevede mülkiyetin, yasalara ve geleneğe dayanmadığını, insanların doğal bir hakkı olduğunu iddia etmiştir (Birdal, 2007: 41).

Ancak doğa durumuna veya komün toplumuna yönelik çeşitli itirazlar yapılmıştır ve bunlar arasında Hobbes ve Spinoza başta gelmektedir. Bu isimlere göre doğa durumu, medeniyetin olmaması, yani bir anarşi ortamıdır ve doğa durumunda herkes birbiriyle savaşmaktadır (Hobbes, 2007: 92). Böylesi bir ortamda mülkiyet kurumu ve mülkiyet hakkından değil, sadece el koymadan söz edilebilir. Doğa durumunda bütün hayvanların ve hatta canlıların ortak davranışı el koymadır ama mülkiyet, doğadan farklılaşarak insanlık bilincine varmanın ürünüdür.

Ayrıca doğa ile hak, birbiriyle çelişkilidir. Doğa durumunda haktan söz edilemez, çünkü hak, toplumsal bir sözleşmeyi veya kamu otoritesinin onayını gerektirir. Toplumsal sözleşmeyle bir menfaat hakka dönüşür ve bu sözleşme gereği diğer insanlar, kişinin hakkına saygı gösterir veya bu hakkı kamu otoritesi korur. Ancak sözleşme veya kamu gücünün onayı yoksa, yani sadece doğa durumu söz konusuysa, bu menfaat, kişinin kendi gücüyle elde edilir, korunur ve gücünün yetmediği durumda başkasına geçer. Güçle elde edilen güçle elden çıkar ve bir hak iddiasında bulunulamaz, çünkü başkalarına karşı ileri sürülebilecek bir sözleşme ve bunun gereğini yerine getirecek olan bir kamu otoritesi yoktur.

Locke (2012: 16), kişinin sivil topluma katılma amacının, doğal hakları koruma altına almak olduğunu söyler ve devletin temel vazifesinin, geniş anlamda kullandığı mülkiyet haklarını korumak olduğunu ifade eder. Sivil topluma katılmak, sözleşmeyle olur ve kamu otoritesinin kabulünü gerektirir. Eğer hakkın tesisinde sivil topluma ve devlete bir yükümlülük tevdi ediliyorsa, bu yükümlülüğün karşılığı olarak birtakım yetkilerin verilmesi de kaçınılmazdır. Ancak Locke, bu yetkiyi sivil topluma veya devlete vermek istemeyerek çelişkiye düşer. Yani mülkiyet, doğal bir hak ise onun korumasının da doğal yöntemlerle sağlanması, sivil topluma yüklenmemesi, tutarlılık gereğidir.

Doğal hak yaklaşımına karşı David Hume, mülkiyetin varlığını kıtlık faktörüyle açıklamaktadır. Eğer insana fayda sağlayan mallar serbest olsaydı, yani bütün insanların ihtiyacını karşılayacak kadar çok olsaydı, mülkiyete gerek kalmazdı. Örneğin canlılar yaşayabilmek için oksijene ihtiyaç duyarlar ve bunu atmosferden serbestçe temin ederler. Bu nedenle hava, mülkiyet konusu değildir (Hume, 2014: 332).

Kıtlık faktörünü Proudhon (2010: 94) eleştirmekte ve serbest mallarda olduğu gibi kıt mallarda da mülkiyetin olmaması ve hatta asıl olarak kıt mallarda özel mülkiyetin kaldırılması gerektiğini öne sürer. Ancak olması gereken ile olan farklıdır ve bir malın kıt olması, ister istemez bir paylaşım sorunu doğurur ve mülkiyet, bu soruna getirilmiş bir cevaptır.

Demsetz'in belirttiği gibi mülkiyet hakları, kıt malları kullanmanın yol açtığı dışsallıkları içselleştirmenin yoludur. Ancak bunun da birtakım maliyetleri vardır. Mülkiyet hakları, içselleştirmenin marjinal faydasının marjinal maliyetinden fazla olduğu durumda ortaya çıkar. Yani faydası maliyetinden fazlaysa mülkiyet hakları tesis edilir (Parisi, 2004: 64). Bir başka ifadeyle doğa durumunda kıt malları kullanmanın yol açtığı çatışmanın maliyeti, mülkiyet haklarını tesis etmenin maliyetinden daha fazladır.

Mülkiyet, insan toplumlarının bir kurumu olması itibarıyla insanlık bilincini yansıtır. Hegel (2006: 237-238), mülkiyeti, insanlık bilincinin somutlaşması olarak ele alır ve bu yaklaşımı, irade teorisi olarak adlandırılır. Hegel için irade, kişinin varlığının özünü ve özgürlüğünün temelini oluşturur. Mülkiyet, irade sahibi şahsiyetler ile nesnelere arasındaki ilişkiyi ifade eder. Kişinin özgür olması, nesnelere üzerinde mülkiyet iddia etmesi demektir. Mülkiyet, insanın doğaya hükmetmesinin bir sonucu olduğu gibi hak ve ödevlere sahip bireyin var olmasını, kendini gerçekleştirmesini ve bu kimliğiyle topluma katılmasını sağlar. Bireyin mülkiyet haklarını tanımak, onun özgürlüğünü tanıtmaktır.

Hegel'in yaklaşımı, toprak mülkiyetinin senyörlerde olduğu feodal döneme bir eleştiri olarak yorumlanabilir (Hegel, 2006: 283). Feodalizmde serfin mülkiyet hakkı olmadığı gibi senyörün toprağından ayrılıp başka bir yerde çalışma hakkı da bulunmamaktaydı. Serflerin özgürlüğünün olmayışı, bütün mülkiyetin senyöre ait olmasından kaynaklanıyordu. Bireyin özgür olabilmesi, öncelikle mülk olmaktan kurtulmasıyla mümkündür. Mülkiyet sahibi olmak, insanın doğadan ayrışmasının en belirgin göstergesidir. Mülkiyet sahibi olmayan, bilakis kendisi mülk haline getirilen köle veya serfin, hayvanlardan belirgin bir farkı bulunmamaktadır. Doğa durumu ile kölelik, birbirine oldukça benzemektedir ve her ikisinin de mülkiyetle ilişkisi aynıdır. Bu iki durumdan kurtulup insanlık bilincine ve iradesine varmak, mülk olmaktan çıkıp mülk sahibi olmayı veya olabilmeyi gerektirir.

Mülkiyetin meşruiyet gerekçelerinden biri de ilk kullanım ilkesi olarak öne sürülmüştür. İlk kullanım ilkesi, daha önce kullanılmayan atıl haldeki bir kaynağın ilk kez kullanan tarafından mülk edinilmesini ifade eder. Rousseau ve Locke gibi isimler, mülkiyetin temelini ilk kullanım ilkesine bağlamıştır. İlk kullanım ilkesiyle ilgili bir sorun, daha sonra gelenlerin hakkıdır. Locke'a (2012: 26) göre daha sonra geleceklere yeterli toprak bırakılması gerekir ve ilk kullanım ilkesi, ancak bu koşulda meşru olur. Ancak Hoppe'un (2004: 52) belirttiği gibi geç gelenin bir sonu yoktur, yani her zaman için daha sonra gelecek olanlar vardır ve eğer geç gelenler beklenecekse hiçbir toprak işlenemez. Eğer geç gelenlerin rızasının alınması bir kural haline getirilse ve uygulansaydı, bu zamana kadar hiçbir toprak işlenememiş olurdu.

İlk kullanım ilkesinin uygulanması, başkalarının mülkünü azaltmadan ilk kullanıcının mülkünü artırır ve bu durum, toplam zenginliğin artması demektir. Bu yönüyle ilk kullanım ilkesi, Pareto optimum ölçüsüne uymaktadır.

Mülkiyete ilişkin en güçlü ve yaygın açıklamaların başında emek teorisi gelmektedir. Buna göre herhangi bir varlığı mülk haline getiren, onun üretilmesinde kullanılan emektir. Bu

yaklaşım, oldukça yaygındır ve hemen hemen bütün kültürlerde mülkiyetin ve değerın kaynağı olarak görülmüştür.

Klasik iktisatçılar, emek-değer teorisini savunmuş, yani herhangi bir malın değerinin, üretilmesinde kullanılan emek miktarına bağlı olduğunu öne sürmüştür. Emek-değer teorisinin öncülerinden biri Locke'tur. Locke, doğal hak ve ilk kullanım gibi diğer ilkelerden de bahsetmekle birlikte asıl olarak emek üzerinde durur. Locke'un (2012: 114) mülkiyet kavramı, bugünkü yaygın kullanımdan farklıdır ve mülkiyetin yanı sıra yaşam hakkı ile özgürlüğü de kapsar veya eşyaların yanı sıra kişilik üzerindeki sahipliği de ifade eder.

Locke'a (2012: 24) göre "Kişinin Bedeninin Emeği ve Ellerin İş diyebiliriz ki tam anlamıyla kendisindedir." İnsan, doğal bir varlığa kendi emeğini katarak, özüne ait bir şeyi onunla birleştirerek onu doğadan ayırır ve kendi mülkiyeti yapar. Kendi emeğini katmasıyla, diğer insanlarla ortaklaşa kullanılan varlıklar arasına bir sınır koymuş olur. Kişinin emeği, doğanın kattığından daha fazlasını içerdiği için özel mülkiyeti doğurur. Başkalarına yetecek kadar bir varlığı bıraktığı müddetçe kendi mülkiyetinden diğer insanları dışlama hakkı doğar. Bunu yapmakla insanlığın ortak stokundan bir şeyi eksiltmemiş, bilakis artırmış olur. "Gerçekten de her şeye değer farklılığı koyan emektir" (Locke, 2012: 31).

Locke, mülkiyeti emeğe dayandırmakla birlikte kişinin, başkasının emeğinin ürününe sahip olabileceğini öne sürer. Bu noktadaki tavrı, ücretli emeğe dayalı kapitalist mülkiyeti haklı çıkarmaya yöneliktir. Mülkiyeti meşru kılanın, kişinin kendi emeği olduğunu söylerken aynı zamanda kişinin kendi emeğinin başkasına ait olabileceğini de iddia etmesi, açıklama yapmayı gerektirmektedir (Birdal, 2007: 59). Bu çerçevede paraya ilişkin yorumları önemlidir. Para sayesinde değerın biriktirilebildiğini ve bu birikimin üretim araçlarının mülkiyetine imkân sağladığını öne sürer. Bu çelişkiye ilişkin daha yetkin bir açıklama Ricardo'da bulunmaktadır. Klasik iktisadın bu önemli ismi, Locke gibi, değerın kaynağı olarak emeği görür, ancak üretim araçlarını, yani sermayeyi de "birikmiş emek" (Ricardo, 2015: 370) olarak adlandırır. Böylece sahip olduğu üretim araçları üzerinden başkasının emeğini kullanmayı açıklayabilmektedir.

Mülkiyet teorileri ana hatları itibarıyla doğal hak ve sözleşme teorileri olarak ikiye ayrılabilir. Bir yanda mülkiyet hakkının doğal nedenlerle diğer yanda insanlar arasındaki sözleşmeyle oluştuğunu iddia edenler bulunmaktadır. Mülkiyet hakkının sözleşmeyle oluştuğunu iddia edenlerin başında J.J. Rousseau gelmektedir. Rousseau (2013: 133), öncelikle insanlar arasındaki eşitsizliğin nedenlerini inceler ve bunun, tarım ve sanayiden kaynaklandığını iddia eder. Ayrıca altın ve gümüş gibi değerli madenlere dayalı paranın

icadının da eşitsizliği artırdığını belirtir. İnsanlar arasındaki eşitsizlik, kendini en bariz biçimde mülkiyette gösterir. Mülkiyet, eşitsizliğin kurumlaşmasıdır. Rousseau'ya göre mülkiyet doğal bir hak değildir, çünkü doğa durumunda eşitlik vardır. Mülkiyette somutlaşan eşitsizlik, insan aklının ve medeniyetin gelişiminin ürünüdür ve kanunlarla kalıcı hale getirilmiştir.

Mülkiyetin doğal değil pozitif bir hak olduğunun bir başka versiyonu da devlet teorisi dir. Bu yaklaşımın en önemli savunucusu Hobbes'tur. Hobbes'a göre doğa durumunda tam bir anarşi vardır ve "herkes herkese karşı daima savaş halindedir" (Hobbes, 2007: 92). İnsanların kazandıkları veya sahip oldukları güvence altında değildir. Her an bir başkasının saldırısıyla sadece elindeki malları değil kendi hayatını da kaybedebilirsiniz. İnsanlar, bu anarşi ve tehdit ortamından kurtulmak için güç kullanma tekeline, bir sözleşmeyle devlet denilen organizasyona devreder. Devlet, mülkiyeti bir hak olarak tanır ve bireylerin mülkiyet hakkının korunmasını üstlenir. Böylece mülkiyet, güvenceyle kullanılabilir bir hak haline gelir. Hobbes, adaletin varlığını mülkiyete, mülkiyetin varlığını da devlete bağlar. Devlet yoksa mülkiyet de yoktur, mülkiyet yoksa adalet de yoktur (Hobbes, 2007: 106). Ancak Hobbes'un devleti, Leviathan'dır, yani mutlak yetkilere sahip ve bir nevi canavar gibidir. Bu ise mutlak monarşinin savunusudur. Bireylerin, doğa durumunun anarşisini ortadan kaldırma amacıyla güç kullanma ve hakemlik yetkisini sözleşmeye dayalı olarak devlete devretmeleri, pek çok yazar tarafından da savunulmuştur ancak sorun, söz konusu yetkilerin devredileceği devletin niteliğidir. Yetkilerin devredildiği devlet, Leviathan olmak yerine pekâlâ katılımcı bir devlet de olabilir. Nitekim Hobbes'a bu yönde pek çok eleştiri getirilmiştir ki bunlar arasında Spinoza ve son dönemde Buchanan sayılabilir.

Devlet teorisini savunanlardan biri de Kamu Tercihi yaklaşımıyla bilinen J.M. Buchanan'dır. Hobbes ile benzeri argümanları kullanan Buchanan'a (2000: 33) göre doğa durumundaki anarşide kişilerin çıkarları birbiriyle çatışmaktadır. Doğa durumu, kişisel özgürlüğü maksimum kılmakla birlikte mülkiyeti koruma maliyetlerini artırmaktadır. Kişisel özgürlüğün maksimum olması, kişisel faydanın maksimum olması anlamına gelmemektedir, çünkü güvencesiz ve kuralsız bir özgürlük, mülkiyete zarar vermektedir. Sınırsız bireysel özgürlük, güvenlik maliyetlerini artırması nedeniyle fayda maksimizasyonunu sağlamamaktadır. İnsanlar, toplam faydanın artırılması için mülkiyetin güvenliğini temin edecek bir üst otorite olarak devlet kurumunu oluşturmuştur.

Buraya kadar ele alınan teoriler, mülkiyetin bir hak olduğunu kabul etmiş ve bunun neden kaynaklandığını açıklamaya çalışmıştır. Ancak mülkiyetin bir hak değil, sömürüye dayalı haksız bir kazanç olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. Bir yandan haksız kazancın

mülkiyette farklılaşmaya yol açtığını, diğer yandan mülkiyetteki farklılaşmanın haksız kazancın aracı olduğunu öne sürmektedirler.

Mülkiyetin varlığına karşı çıkanlar, yaklaşımlarını sömürüye ve eşitlik ilkesine dayandırmaktadır. Mülkiyetin en azından ekonomik eşitsizliği ifade ettiği açıktır ve nitekim başta Rousseau olmak üzere pek çok isim buna değinmiştir. Bu isimler eşitsizliğe rağmen özel mülkiyeti bir hak olarak görmüştür. Fakat bazı isimler, insanlar arasında tam bir eşitliği öngördükleri için eşitsizliğe yol açan özel mülkiyete karşı çıkmıştır.

Mülkiyetin varlığına yönelik eleştirilerden biri, Platon tarafından ortaya konulmuştur. Platon'un mülkiyete bütünüyle karşı olduğu gibi bir anlayış yaygın olmakla birlikte aslında kendisi, sadece kamu yöneticilerinin mülk sahibi olmasına itiraz eder. Askerlerin veya yöneticilerin özel mülkiyete sahip olmadığı bir ülkede yönetilenler günlük hayatlarını olağan şekilde sürdürebilir, kazanç peşinde koşabilir ve özel mülkiyet edinebilirler. Platon'un özel mülkiyete itirazı, ülkenin koruyucusu olarak gördüğü askerlerin özel mülk peşinde koşmaları durumunda görevlerini hakkıyla yerine getiremeyecek olmalarından kaynaklanır (Platon, 2010: 113).

Özel mülkiyete yönelik ilk kapsamlı eleştirilerden birini Proudhon ortaya koymuştur. Proudhon (2010: 83), zilyetlik ile mülkiyet arasında ayırım yapar ve zilyetliği meşru kabul ederken mülkiyete karşı çıkar. Herkesin emeğinin ürününe sahip olabileceğini ama bu ürünü elde ederken kullanılan üretim araçlarının özel mülkiyette olamayacağını iddia eder. Ağaçtan toplanan elmanın veya tarladan elde edilen tahılın bireye ait olabileceğini, ama ağacın veya tarlanın özel mülkiyetinin olamayacağını belirtir. Doğanın, ilk kullanımın, emeğin, toplumsal sözleşmenin veya yasanın, özel mülkiyeti meşru kılamayacağını vurgular ve bu yaklaşımlara itiraz eder. Özel mülkiyeti hırsızlık ve aynı zamanda despotluk, yani keyfi kullanım hakkı olarak görür. Proudhon, eşitliğe aykırı olan özel mülkiyete karşı çıkarken tahakküm ve kölelik olarak vasıflandırdığı kamu mülkiyetine de itiraz eder. Bunun yerine kamu mülkiyeti ile özel mülkiyetin sentezinden oluşacak farklı bir model önerir ve buna da özgürlük adını verir. Ancak bu yeni modeli somutlaştırabilmiş değildir. Benzeri bir yaklaşım, ileriki sayfalarda ele alınacağı üzere, Posner & Weyl tarafından da ortaya konulmuştur.

Özel mülkiyete, daha doğrusu burjuva mülkiyetine en etkili eleştirinin Marx'tan geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Marx ve Engels (1976: 43-44), Komünist Manifesto'da "Komünizmin ayırdedici özelliği, genel olarak mülkiyetin ortadan kaldırılması değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıdır." demektedir. Burjuva mülkiyeti, üretim araçlarının

mülkiyetidir ve emeğin sömürüsüne dayanır. Kâr, faiz ve rant olarak sermaye sahiplerine ödenen kısım, üretimle elde edilen değerın emeğe ödenmeyen bölümünü, yani artı değeri oluşturur. Piyasa ilişkileri çerçevesinde oluşan burjuva mülkiyeti, emeğin özgürlüğünü ortadan kaldırıp kendine yabancılaşmasını sağlamaktadır (Marx, 2011: 552).

Marx, sömürüyü artı değer kavramıyla açıklamaktadır. Marx'a göre emek, değişen sermayeyi oluştururken emek dışındaki kaynaklar değişmeyen sermayeyi meydana getirir. Üretim sürecinde değişmeyen sermaye, olduğu gibi ürünün içinde yer alırken değeri, değişen sermaye olan emek üretir. Dolayısıyla üretilen değer, bütünüyle emeğe aittir ve bunun bir kısmının başka adlar altında sermaye sahiplerine aktarılması, sömürüden başka bir şey değildir (Marx, 2011: 197). Ancak üretim, emek de dâhil çeşitli faktörlerin bir araya getirilmesiyle gerçekleşen bir süreçtir ve bu süreç sonucunda elde edilen değerin bu faktörlerden sadece birine ait olduğunu iddia etmek, sınıfsal temeldeki öznel bir tercihtir. Hâlbuki üretim sürecinde sadece emek değil, diğer faktörler de değişerek ürüne yansır. Üretim faktörlerinin elde edilen üründen ne kadarlık bir pay alacağına dair test edilebilir bir öneri, Marjinalist yaklaşımdan gelmiştir. Buna göre diğer faktörler sabit kalmak koşuluyla herhangi bir faktörün miktarı bir birim artırıldığında üretimde meydana gelen değer artışı, o faktörün değerini belirleyecektir. Dolayısıyla emeğin, sermayenin ve girişimcinin elde edilen üründen ne kadarlık bir pay alacağını, ilgili faktörün marjinal biriminin sağladığı ek ürün belirleyecektir.

Özel mülkiyet, sadece sosyalist yazarlarca değil, kapitalizmi veya serbest piyasa ekonomisini savunanlarca da eleştirilmiştir. Bu isimlerden biri de Posner & Weyl'dir. Proudhon'un (2010: 202) özel mülkiyeti despotizm diye adlandırmasına benzer şekilde Posner & Weyl de tekel olarak vasıflandırır. Her arazinin kendine has olduğunu ve bir tekel gücü oluşturduğunu iddia ederek arazi sahibinin piyasa fiyatından normal kâr elde etmek yerine aşırı kâr peşine düşebileceğini belirtir. Bu yaklaşımına Marjinalist devrimin öncülerinden Jevons ile Walras'ı dayanak gösterir. Özel mülkiyet, Jevons'a göre tekelin başka bir yüzüdür ve Walras'a göre serbest rekabeti engellemektedir. Posner & Weyl, özel mülkiyetin kaynak tahsisinde etkinliği sağlayamadığını ve bunun önündeki engeller arasında tembellik, beceriksizlik ve kötü niyet olduğunu vurgular ve Veblen'in gündeme getirdiği gösterişçi tüketim eğilimini beslediğini belirtir. Kaynak tahsisindeki etkinliği sağlamak adına özel mülkiyetin tekelci doğasını aşmak, diğer yandan da piyasanın düzenleyici verimliliğini korumak adına "kısmi ortak mülkiyet" sistemini önerir (Posner & Weyl: 2018).

7. MAKSİMİZASYON TEORİLERİ

Önceki sayfalarda maksimizasyon ilkesi, piyasadaki karar birimlerinin kendi faydalarını azami noktaya çıkaracak şekilde davranmaları olarak tanımlanmıştı. Mülkiyet teorileri içerisinde bu ilkeye özellikle uygun olanlar, faydacılık ve etkinlik yaklaşımlarıdır. Maksimizasyon varsayımı, faydacılık ve etkinlik teorileri ile aynı anlam içeriğine sahiptir.

Mülkiyeti, insanlara sağladığı fayda üzerinden ele alan veya bunun meşruiyet gerekçelerini ortaya koyan isimlerin başında Aristo gelir. Aristo, Platon'un birtakım eleştirilerine karşın, özel mülkiyetten yanadır. Özel mülkiyeti faydaları açısından ele alır ve bunları beş başlık altında değerlendirir. Aristo'ya (1975: 33) göre özel mülkiyet faydalı, adil, duygusal, tarihî ve ahlakidir. Ona göre insanlar kendi çıkarını gözetir ve kendisine ait olan malları daha iyi değerlendirir. Ortak mallar karşısında gereken sorumluluğu göstermez ve bu da ortak malın sağlayacağı faydayı azaltır. Özel mülkiyette herkesin neye sahip olduğu ve dolayısıyla neyi tüketeceği bellidir. Bu durum, paylaşım sorununa daha iyi bir çözümdür ve toplumda barış ve adaletin tesisini sağlar. Ortak mallara göre özel mülkiyet, sahibine daha fazla zevk veya memnuniyet sağlar. Bu ise insan doğasının veya duygusal yapısının bir sonucudur. İnsan toplumlarının tarihi, özel mülkiyetin her zaman geçerli ve yaygın olduğunu göstermiştir ki tarihî deneyim de özel mülkiyetin gerekliliğini göstermektedir. Ayrıca özel mülkiyet, kişilere cömertlik, iyilikte bulunma gibi ahlaki davranışlara imkân verir (Savaş, 1999: 53).

Özel mülkiyetin meşruiyet gerekçesini, faydalı olmasına bağlayanlardan biri de Locke'tur. Ona göre özel mülkiyet, yaşam hakkından kaynaklanır, çünkü insan yaşayabilmek için tüketim mallarına ihtiyaç duyar ve bunu da dolaylı veya dolaysız biçimde doğadan elde eder. Doğada kendi haline bırakılan bir kaynak, israf edilmektedir. İnsanın doğal bir kaynağı mülk edinmesi, onu faydalı kılması demektir. Locke'a göre yüz dönümlük doğal bir toprağın sağladığı faydadan daha fazlasını on dönümlük özel arazi sağlamaktadır. Bu ise özel mülkiyetin insanlığa doksan dönümlük bir arazi bahşettiği anlamına gelir. Locke, özel mülkiyetin sınırlarından biri olarak israf etmemeyi, yani faydalı olmayı görür. Kişi, bozulmadan veya çürümeden istediği kadar doğal kaynağa sahip olabilir. Ancak özel mülkiyetine aktardığı kaynak, faydalılık niteliğini kaybediyorsa, yani topladığı meyveler çürüyor, avladığı hayvanlar bozuluyor, ele geçirdiği toprak boş kalıyorsa özel mülkiyet bir hak olmaktan çıkar (Locke, 2012: 30).

Faydacılık yaklaşımıyla yakından ilişkili bir başka teori de verimlilik veya etkinlik olarak bilinmektedir. Bu teori, dışsallıklar konusunda ortaya konulmuştur. R. Coase'un dışsallıkların

çözümü çerçevesinde önerdiği yaklaşım, kaynak tahsisindeki etkinliği ele almaktaysa da aynı derecede mülkiyet hakkının sınırlarıyla da ilgilidir.

Piyasada alınan kararların üçüncü kişilere olan olumlu veya olumsuz etkilerine dışsallık denilmektedir. Genellikle olumsuz etkiler anlamında kullanılan dışsallıklar, piyasa ekonomisinin etkin biçimde işlemesini önleyerek piyasa başarısızlıklarına yol açmaktadır. Kendi üretimi dolayısıyla ortaya çıkan özel bir maliyeti yüklenmeyip başkalarına zarar veren veya sosyal maliyete yol açan bir firma, kendi maliyetini dışsallaştırmış olmaktadır. Böylece gerçekte daha yüksek maliyetle üretilecek bir mal, daha düşük bir maliyetle üretilerek daha çok satılmakta ve dolayısıyla bu üretim için daha çok kaynak tahsisine yol açmaktadır. Gerçek maliyeti yansıtmaması nedeniyle söz konusu malın üretimi, kaynakların etkin dağılımını ortadan kaldırmaktadır.

Dışsallıklar sorununa çözüm önerirken Coase'un kullandığı ölçü, Pareto optimumudur. Pareto'ya göre bir toplumda hiç kimsenin refahı azaltılmadan bir başkasının refahı artırılmıyorsa o toplumda refah, optimum düzeydedir. Bir başka ifadeyle bir kişinin refahının artırılması, hiç kimsenin refahı azaltılmadan sağlanıyorsa optimum ölçüsü korunuyor demektir (Ellerman, 2014: 126). Pareto ölçüsü, herhangi bir değişiklikte tek bir kişinin bile zarara uğramamasını şart koşmaktadır. Bu ise gerçek hayatta sağlanamayacak veya sağlanması oldukça zor bir ölçüdür. Bu nedenle Kaldor & Hicks, Pareto optimumunu geliştirerek zarar görenlerin zararının tazmin edilmesini yeterli görmüştür. Buna göre herhangi bir değişimde zarar görenler olabilir, ancak bu işten kazanç sağlayanlar, zarar görenlerin zararını tazmin ediyorsa ve buna rağmen yine de kazançlı durumda oluyorsa toplam refah artmış demektir. Coase, refah ölçüsü olarak Pareto optimumundan bahsetse de aslında Kaldor & Hicks ölçüsünü kullanmaktadır. Ona göre "Dışsallıkların olduğu tüm durumlarda ekonomik sorun, üretim değerinin nasıl maksimuma çıkarılacağıdır" (Coase, 1960: 2).

Dışsallıkların çözümü olarak kamusal düzenlemeler ve vergi önerilmiştir. Pigou, dışsallığa yol açan firmaya, neden olduğu dışsallık kadar vergi konulmasından yanadır. Ancak Coase, konulacak verginin ilgili firmaya zarar vereceğini, bu durumda kaynak tahsisinin etkin olmayacağını iddia etmektedir. "B'ye zarar vermektan kaçınmak, A'ya zarar verecektir. Karar verilmesi gereken asıl soru şudur: A'nın B'ye mi, yoksa B'nin A'ya mı zarar vermesine izin verilmeli? Çözüm, daha büyük zarardan kaçınmaktır" (Coase, 1960: 2). Coase, dışsallığa yol açan firmaya vergi yüklemek yerine elde edilen fayda ile oluşan zarar arasında kıyaslama yapılması ve ona göre karar verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bir fabrika bacasından yayılan dumanlar bir tarladaki ürüne 100 TL değerinde zarar veriyorsa bu durumda Pigou'ya göre firmaya 100 TL'lik dışsallık vergisi getirilmelidir. Alternatif olarak firma, sorunu ortadan kaldıracak bir filtreyi 90 TL'ye kurabilir ve bu durumda 10 TL kârlı olacağı için bunu tercih edecektir. Ancak Coase'a göre eğer tarladaki üretimi başka yere taşımak mümkünse ve örneğin bu taşımının maliyeti 40 TL ise bu durumda ne vergi konulmalı ne de filtre takılmalıdır. En verimli çözüm, 40 TL maliyeti olan tarladaki üretimin başka bir yere taşınması olacaktır. Çünkü bu seçenek, firmaya 60 TL tasarruf imkânı verecek, tarla sahibinin ise herhangi bir zararı olmayacaktır (Coase, 1960: 41).

Coase'un önerisi, verimlilik açısından en optimal olanıdır ve toplam refahın maksimizasyonunu sağlamaktadır, ancak burada faydanın maksimizasyonu adına tarladaki üretime müdahale edilmekte, yani sahibinin tarlasını istediği gibi kullanması önlenmektedir. Eğer bu, Coase'un varsaydığı gibi özel kişiler arasında serbestçe işleyen bir pazarlık sonucunda meydana geliyorsa bir piyasa işlemi söz konusudur, ancak bu kararı, fayda maksimizasyonu adına yargı gücü veriyorsa o takdirde özel mülkiyet hakkı sınırlanmış demektir. Çünkü özel mülkiyet hakkının temel unsurlarından biri de eşyanın serbestçe kullanılması ve bu hususta başkasının dışlanabilmesidir (Hoppe, 2004: 59).

Bu yaklaşımı sürdüren ve daha radikal bir boyuta taşıyan ise Richard A. Posner olmuştur. Posner, ekonominin kavramlarını ve düşünme biçimini hukuki olaylara uyarlamayı öngören *hukukun ekonomik analizi* yaklaşımının en önemli ismi olarak hem hukuk hem de ekonomi alanında oldukça güçlü bir etki bırakmıştır. Posner, adalet kavramı yerine etkinlik (efficiency) kavramını kullanır ve hukukun, ekonomiyi taklit etmesi gerektiğini öne sürer. Coase, dışsallıklara, mülkiyet hakları belirlenmiş bir piyasada kişiler arasında pazarlıkla çözüm bulunacağını iddia ederken Posner, bu yolun hukuk tarafından izlenmesini ve böylece kaynakların etkin dağılımının sağlanmasını önerir. Posner'a göre toplumsal refah, kaynakların etkin kullanımıyla mümkün olacaktır, bu nedenle kim daha etkin kullanacaksa onların elinde toplanması gerekir. Etkinlik ise servet maksimizasyonu (wealth maximization) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla adalet gibi metafizik kavramlar yerine servet maksimizasyonu temelinde etkinlik ilkesine göre karar verilmelidir. Ona göre hukuki bir kararın meşruiyeti, adil olup olmamasıyla değil, servet maksimizasyonunu sağlayıp sağlamamasıyla belirlenir (Posner, 1981: 88; Posner, 1986: 11).

Posner'in kölelik ile organ ve bebek piyasaları hakkındaki yorumu, ilginç olduğu kadar genel yaklaşımının tutarlı bir sonucudur. Ona göre köleliği ahlaki ölçülerle değerlendirmenin bir anlamı yoktur çünkü kölelik, ücretli işçiliğe göre daha verimsiz olmasının yanı sıra köleleri

kontrol etmenin maliyetinin veya onları çalıştırmanın işlem maliyetinin daha yüksek olması nedeniyle kötüdür. Ona göre organ ve bebek piyasaları yasal hale getirilmelidir, çünkü böyle bir piyasa oluştuğunda yoksul ülkeler organ ve bebek satıcısı olarak kazanç sağlayacaktır. Posner'a göre bazı insanlar bebek yapmakta ancak onlara bakmak istememekte, diğer bir kısım insan ise bebek sahibi olamamakla birlikte onlara bakmak istemektedir. Ebeveynlik haklarının en yüksek teklifte bulunanlara verildiği bir bebek piyasası, çocukların istismarını önleyecek ve kaynakların etkin bir şekilde tahsisini sağlayacaktır. Bebek sahibi fakir insanlar, ihtiyaç duydukları maddi kazancı elde edecek, bebek sahibi olamayan zenginler de bebek sahibi olacak ve böylece kaynaklar, ona en yüksek teklifi verenlere tahsis edilmiş olacaktır. Mevcut hukuk sisteminin bunları yasaklayarak karaborsaya yol açması, kaynak tahsisindeki etkinliği ortadan kaldırmaktadır. Özel kişiler arasında böyle bir alışveriş varsa veya böyle bir piyasa fiilen oluşmuşsa, hukukun yapması gereken, piyasayı takip ederek özel mülkiyet haklarını belirlemek ve kaynakların özel kişilerce tahsisinin önünü açmaktır (Posner, 1979: 138).

R. Posner'in yaklaşımını, oğlu Eric Posner, özellikle mülkiyet hakları konusunda sürdürmüştür. Posner & Weyl, özel mülkiyetin tekel olduğunu ve kaynakların tahsis verimliliğini engelleyebildiğini belirtirler. Kaynakların etkin dağılımı veya maksimizasyon için özel mülkiyet yerine kısmi ortak mülkiyet sistemini önerirler. Genellikle sosyalist yazarlar özel mülkiyeti eleştirmiş ve ortak mülkiyeti önermişken şimdi liberal yaklaşıma sahip isimler, farklı gerekçelerle benzeri eleştirilerde bulunmaktadır.

Mülkiyetin devlette olduğu ortak mülkiyet sisteminden farklı olarak kısmi ortak mülkiyet sisteminde mülkiyet hakkı ortadan kaldırılır, ne bireylerin ne de devletin mülkiyet hakkı vardır. Tüm mülkler, yani bütün fabrika, ev ve arabalar, herkesin kullanımına açıktır ve kullanmak için devlete kira ödemesi şeklinde en yüksek teklifi veren, söz konusu varlığı kullanma hakkına sahip olacaktır. Ancak başka biri daha yüksek teklif verdiğinde devlet, önceki sözleşmeyi iptal edecek ve yeni teklif sahibiyle kullanma sözleşmesi yapacaktır. Bu sistemin web ve Facebook sayfalarında hâlihazırda uygulandığını, ilgili sayfalara reklam için daha yüksek teklif veren firmaların reklamının gösterildiğini, örnek uygulama olarak belirtirler (Posner & Weyl, 2018: 50).

Posner & Weyl'e göre özel mülkiyet kaynak tahsisinde etkinsizliğe neden olabilmektedir. Kısmi ortak mülkiyet sistemi, özel mülkiyetin tekel niteliğinden kaynaklanan tahsis etkinliğindeki verimsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Kaynakların tahsis etkinliği veya maksimizasyon için özel mülkiyeti bir hak olmaktan çıkarmaktadır. Bunun yerine kaynakları, en etkin biçimde kullanacak olanlara açık artırma usulüyle kiralamaktadır. Bütün

vatandaşların fabrika, ev ve araba gibi bütün varlıkları kiralama hakkı bulunmaktadır ve kira veya “ortak mülkiyet değerlendirme vergisi” devlete ödenmektedir (Posner & Weyl, 2018: 61). Kullanım için kira veya vergi ödemesinin devlete yapılacak olması, ister istemez bir kamu mülkiyetini veya Osmanlı’daki üst mülkiyeti (rakabe) akla getirmektedir.

Posner & Weyl (2018: 51), mülklerin kullanım hakkının, daha yüksek teklif verenlere geçmesinin ve sürekli el değiştirmesinin, yatırım verimliliği açısından sorun oluşturabileceğine dikkat çekmektedir. Bu nedenle özel mülkiyetten bütünüyle de vazgeçilmemektedir.

Posner & Weyl (2018: 52), kısmi ortak mülkiyeti, ortak mülkiyet ile özel mülkiyet arasında bir rejim olarak adlandırır. Bu sistemin hem tahsis hem de yatırım verimliliğini sağlayacağını, çünkü ortak mülkiyet tekel gücünü caydırabilirken özel mülkiyetin yatırım verimliliğini teşvik ettiğini belirtir. Kısmi ortak mülkiyette her varlık, onu en iyi değerlendirebilecek ve ona en iyi yatırımı yapabilecek olana tahsis edilir.

Maksimizasyon amacıyla özel mülkiyet hakkının sınırlandırılmasını öngören yaklaşım, Hoppe tarafından eleştirilmektedir. Hoppe’a (2004: 60-61) göre bu durumda hiç kimse malından emin olamaz, her zaman için başka biri çıkıp sahip olduğu fabrika veya oturduğu ev için daha yüksek bir teklif verebilir ve onun kullanıcısı olabilir. Bu ise ne ekonomik ne de adildir. Sürekli değişebilen piyasa koşullarında mülkiyet haklarının yeniden tahsis edilebileceğini söyleyen bir mahkemeye kimsenin güvenemeyeceğini vurgular. Üstelik maksimizasyon, önceden (ex ante) belirlenemez, ancak uygulama gerçekleştiikten sonra (ex post) tespit edilebilir. Hâlbuki mülkiyetin yeniden tahsisi, uygulamadan önce yapılmaktadır. Bir kişi, maksimizasyon iddiasıyla yüksek teklif verip mülkiyetin kullanım hakkını alabilir ancak refahı maksimize edemeyebilir, çünkü bunun bir garantisi bulunmamaktadır. Uygulama sonrasında maksimize edilip edilmediği de nesnel olmayıp bir başkasının değerlendirmesine tabidir. Uygulama sonrasında ve öznel değerlendirmelerle belirlenebilecek bir maksimizasyon durumu karşısında önceden mülkiyet haklarının bir başkasına tahsis edilmesi, öngörülebilirliği ve hukukun temel ilkelerinden olan kanunilik ilkesini ortadan kaldırmaktadır.

8. TARTIŞMA: KÜRESEL DÜNYADA ÖZEL MÜLKİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Özel mülkiyetin maksimizasyon ilkesine uygun olarak kullanılması, mevcut kaynakların daha etkin kullanımını sağlaması yönüyle toplam refahı veya faydayı artıracaktır. Bu yönüyle maksimizasyon ilkesinin, teorik düzeyde, olumlu olduğu açıktır ancak pratik hayata yansımaları her zaman böyle olmayabilmektedir. Bunun nedeni, içinde bulunduğumuz ekonomik düzenin, her kişiye olduğu gibi her ülkeye de üretilen değerden adil bir paylaşım imkânı sunmamasıdır.

Paylaşım sorunu, kendini en bariz biçimde Sanayi Devrimi'nin sonuçlarında göstermektedir. Sanayi Devrimi, insanlık tarihinde refah düzeyini olağanüstü düzeyde artıran bir gelişmedir. G. Clark'a (2013: 2) göre Sanayi Devrimi'nden önceki yaklaşık iki bin yıllık dönemde ortalama kişi başına düşen gelir, 2000 yılı değerleriyle, 1000 ABD doları civarında yatay bir seyir izlerken Sanayi Devrimi'nden sonraki 250 yıllık dönemde 12 bin ABD dolarına çıkmıştır. Ortalama gelir açısından büyük bir başarı olduğu açıktır ancak bu kazanım, kişiler ve ülkeler arasında adil bir şekilde paylaşılmadığından, toplumlar arasındaki gelir uçurumu artmıştır. Bununla birlikte Batılı ülkeler, sanayileşmenin sağladığı imkânlarla küresel emperyalizmi daha da yaygınlaştırmış ve o zamana kadar sömürgeleştirilmemiş birçok bölge, sanayinin sunduğu araçlarla kolaylıkla sömürgeleştirilebilmiştir.

Osmanlı da bu süreçte kaybedenler tarafında yer almıştır. Osmanlı'nın hasta adam ilan edilmesi, Sanayi Devrimi'nin öncülerinden olan Fransa'nın, Osmanlı'nın en önemli ve stratejik bölgelerinden biri olan Mısır'ı işgali sonrasında. Aynı olumsuz süreç, Osmanlı'nın yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür.

Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan sürecin bir benzerini, özel mülkiyetin kısmi ortak mülkiyete dönüşmesi sürecinde de yaşayabiliriz. Fayda maksimizasyonu amacıyla mülkiyetin mutlak bir hak olmaktan çıkarılması, sadece herhangi bir ülke içinde değil, küresel düzeyde yaygınlaşmaktadır. Dünyanın küresel bir köy hâline gelmesi, mülkiyetin kullanılmasına yönelik rekabetin küresel düzeyde yaşanması demektir.

Bugünün dünyasında mal ve sermaye akımı önemli ölçüde serbestleşmiş, bu anlamda milli sınırlar neredeyse belirsiz hale gelmiştir. Örneğin Türkiye'de mülkiyetin kullanımı konusunda yapılacak bir açık artırmaya dünyanın pek çok ülkesinden şirketler katılabilecektir. Türkiye'deki şirketlerin küresel şirketlerle rekabet edemeyecek düzeyde olduğu açıktır. Türkiye'de önemli bütün sektörlerde yabancı şirketlerin ve markaların ağırlığı, rekabet düzeyimizi göstermektedir.

İçinde bulunduğumuz küresel sistem veya Wallerstein'ın ifadesiyle kapitalist dünya-sistemi, çevre ülkelerden merkez ülkelere kaynak aktarımı üzerine kuruludur. Kapitalist dünya-ekonomisinin çeşitli bölgeleri farklı sınıf yapıları geliştirmiş, farklı sektörlerde uzmanlaşmış ve elde edilen değer, sistem içerisindeki ülkeler arasında eşit olmayan bir biçimde paylaşılmıştır. Sistemin periferi bölgelerini oluşturacak olan ülkeler, kaba güçle uluslararası ticaretteki rollerinden uzaklaştırılmış ve olağan kazançlarından mahrum bırakılmıştır (Wallerstein, 2012: 75).

Bu sistem, adil ve sivil bir rekabete değil, askerî güçle belirlenmiş güdümlü rekabete dayanır. Modern uluslararası devlet sistemi, sermaye ve zorun optimum bileşimi sonucunda oluşmuştur. Venedik ve Hollanda gibi devletlerin sergilediği sermaye-yoğun ve İspanya ile Portekiz’de görülen zor-yoğun modellere karşı İngiltere ve Fransa’da temsil edilen sermayeleşmiş zor modeli, uluslararası yarışta üstünlüğü ele geçirmiştir (Tilly, 2001: 166). Neo-klasik iktisat, serbest rekabete dayalı uluslararası ticaret teorileri üretse de gerçek hayat, sermayenin güç ile kurduğu ilişki tarafından belirlenmiştir.

Bu sistem dâhilinde gelişmekte olan ülkelerin, özel mülkiyetin maksimizasyon çerçevesinde kullanılmasıyla elde edilecek değerden adil bir pay alması mümkün görünmemektedir. Geçmişte yaşanan ve gelecekte de yaşanacak olan, azgelişmişliğin gelişmesidir. Kapitalist dünya-sisteminde gelişmekte olan bölgeler veya çevre ülkeleri, zamanla elbette gelişme göstermektedir, ancak bu gelişme, sistemdeki konumlarının değişmesini sağlamamaktadır. Bugünün gelişmekte olan ülkeleri, gelecekte de aynı pozisyonda olacak, yani yarın da gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaya devam edecektir (Frank, 1966: 5).

Öngörülen durum, daha da kötüleşebilir çünkü merkez ile çevre ülkeler arasındaki fark daha da açılmaktadır. Bu zamana kadar sadece üretilen değer belli bir kısmı merkez ülkelere aktarılmaktaydı. Küresel rekabete açık kısmi ortak mülkiyet sisteminde gelir kaybının ötesinde, sahip olunan mülkün kontrolünü kaybetme riski vardır ve Locke veya Hegel’i hatırlarsak mülkiyet aynı zamanda özgürlüktür ve mülkiyetin kaybedilmesi, özgürlüğün de kaybedilmesi anlamına gelecektir. Batı tarihinde görüldüğü gibi mülk sahibi değilsen, mülk haline gelirsin.

Bu durumda çözüm adına maksimizasyon ilkesine karşı çıkmak, irrasyonel ve verimsiz uygulamaları sürdürmek anlamına gelir ki bu seçenek, hem kısa vadede kayba yol açacak hem de uzun vadede sürdürülemez bir tercih olacaktır. Öyleyse maksimizasyon ilkesine uygun çözümleri aramak gerekir.

Bu noktada F. List’in bebek sanayiler teorisi, önemini bugün de koruyan bir yaklaşım olarak dikkate alınabilir. List’e göre gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek duruma gelinceye kadar gelişmekte olan ülkelerin kendi sanayilerini koruma altına almaları gerekir (Hagemann, 2019: 68). Nitekim 19. yüzyılda ABD ile Almanya’nın sanayileşme süreçlerinde korumacı politikalar izledikleri bilinmektedir. Bunların yanı sıra gelişmiş ülkeler bile seçici de olsa hemen her sektörde korumacı politikalar izlemiştir. Ancak korumacı politikaların önemi, 19. yüzyıl Osmanlı aydınları (Arısal, 2023: 42; Toprak, 1995) tarafından da bilindiği halde etkin

biçimde kullanılamamıştır. Çünkü korumacı politikaları etkin biçimde kullanabilmek, belirli yetenekleri ve kapasiteyi gerektirmektedir ve topyekûn bir sistem sorununa işaret etmektedir.

Meseleyi daha geniş perspektiften ele alan çalışmalar, 2000’li yıllardan beri tartışılabilen Büyük Ayrışma konusunda ortaya konulmuştur. Avrupa’nın modern dönemde sergilediği atılım ve diğer toplumların benzeri bir başarıyı yakalayamaması, 19. yüzyıldan beri önce Doğu-Batı ayrımı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Batı’nın Yükselişi başlığı üzerinden ele alınmış, son dönemde de Büyük Ayrışma adıyla yürütülmüştür. Bu tartışmalarda Batı’nın yükselişi veya diğer toplumların geride kalması, coğrafi veya doğal faktörlerden kültürel-kurumsal faktörlere kadar çok çeşitli sebeplere dayandırılmıştır. Ancak bu tartışmalardan sadra şifa olacak belirgin bir sonucun çıktığı söylenemez. Zaten çıkmış olsaydı, dünyadaki gelir dağılımı başka türlü olurdu.

9. SONUÇ

İnsanın, özel mülkiyet kurumunu geliştirmesi, yaşamını daha iyi koşullarda sürdürme güdüsüyle paraleldir. Özel mülkiyetin doğal bir hak olduğunu söyleyenler, nihayetinde insanın varlığını sürdürme güdüsünden bahsetmektedir. Bir başka teoriye göre özel mülkiyetin kaynağı emektir ve emek ise insanın çalışma gücü veya hayatta kalma amacıyla ihtiyaçlarını karşılama çabasıdır.

Her halükârda insan, hayatını sürdürme yolunda faydasını öncelemektedir ve geliştirilen kurumlar, faydasını artırmaya yöneliktir. Özel mülkiyetin bir hak olarak görülmesi, faydasının zararından fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun en son örneği, faydayı maksimize etme amacıyla mülkiyet hakkının yeniden tahsisini öngören Coase’un sosyal maliyet yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temelleri Kaldor & Hicks etkinlik ölçüsünde yer almaktadır. Buna göre bedeli ödendiğinde bir başkasının mülkiyetine zarar verebilir veya onun mülkiyet hakkını bütünüyle kullanmasını ortadan kaldıracaktır. Bu yaklaşımın devamı olarak Posner & Weyl ise daha da ileri gider ve özel mülkiyetin tekel olduğunu ve bu yönüyle fayda maksimizasyonunu sağlamadığını iddia eder. Maksimizasyon veya kaynakların etkin tahsisi için özel mülkiyet hakkı ortadan kaldırılmalı ve bütün mallar, onu en etkin şekilde kullanabilecek olanlara, yani kullanım için en yüksek teklifi verenlere tahsis edilmelidir.

Maksimizasyon yaklaşımı, bir kimsenin emeğinin ürününün veya sahip olduklarının kendisine değil, kim daha verimli bir şekilde kullanacaksa ona ait olacağını veya onun kontrolüne geçeceğini söylemektedir. Bu ise emek verenlerin değil, verimli organizasyonlar oluşturanların, bütün insanların mülkiyetine maksimizasyon adına el koyacağı anlamına

gelebilir. Başkalarının mülkiyetine el koyma girişimi, doğa durumunda çatışmaya yol açarak faydadan çok zarar getirmekteydi. Ancak bu el koyma, maksimizasyon ilkesi üzerinden rasyonelleştirildiğinde çatışma ve bunun doğurduğu işlem maliyeti büyük ölçüde azalacak, çatışma olduğu durumda da üst otorite, maksimizasyon adına güç kullanarak sorunu çözecektir.

Maksimizasyon teorileri çerçevesinde önerilen kısmi ortak mülkiyet sistemi, teorik olarak ABD’de ortaya atıldıysa da oradan bütün dünyaya yayılmış ve uygulamaya başlanmıştır. Nitekim şimdiden Türkiye’de atıl haldeki tarım arazilerinde bu sistem hayata geçirilmiştir. Her ne kadar ilk uygulamalar, belirli sektörlerde ve kapsam olarak sınırlı bölgelerde geçerli olsa da muhtemelen bunun alan ve kapsamı zamanla genişleyecek ve mülkiyetin bütün dallarını kapsar hale gelecektir.

Özel mülkiyetten kısmi ortak mülkiyet sistemine geçilmesi, hayatın bütününü etkileyebilecek önemde bir değişimdir. Bu değişimin özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınması büyük önem arz etmektedir. Nitekim Sanayi Devrimi gibi kendi başına önemli ve olumlu bir gelişme, dünya toplumları arasındaki gelir dağılımının uçuruma dönüşmesine yol açmış ve ayrıca dünyanın pek çok bölgesinin sömürgeleştirilmesini hızlandırmıştır. Kısmi ortak mülkiyet sisteminin, Sanayi Devrimi’ne benzer bir etkiye yol açma ihtimali hiç de küçük değildir.

Küreselleşen bir dünyada yaşıyoruz ve kısmi ortak mülkiyet sisteminin uygulanmasında rekabete girecek şirketler de küresel düzeyde olacaktır. Sahip olunan mülkiyetin uluslararası rekabete açık hale getirilmesi, bütün dünyanın mülkünün gelişmiş veya Batılı ülkelerin kontrolüne girmesi sonucunu doğurabilir. Çünkü gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerle rekabet edemeyecek durumdadır. Bugün Türkiye’de önemli sektörlerin çoğunda Batılı firmalar ve markalar hâkimdir. Benzeri bir hâkimiyet, toplumun sahip olduğu bütün mülkiyetin kontrolü konusunda da geçerli olacaktır. Bu ise sadece mülkün değil aynı zamanda özgürlüğün kaybı anlamına gelecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin mülklerinin ve dolayısıyla özgürlüklerinin nasıl korunacağı, önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Maksimizasyon teorisi, kaynakların etkin kullanımını öngördüğü için buna karşı çıkmanın çıkar yol olmadığı açıktır. Bunun dışında korumacı politikalar uygulamak ilk planda akla gelebilir, ancak bu politika F. List’ten beri bilinmektedir fakat bu zamana kadar gelişmekte olan ülkeler tarafından sadra şifa olacak şekilde uygulanamamıştır. Diğer alanlarda başarılı biçimde uygulanamadıysa mülkiyet konusunda da uygulanamayacağı öngörülebilir.

Sorunun sadece mülkiyetle ilgili olmadığı, bütüncül bir sistem sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle mülkiyet sorunu, gelişmekte olan ülkelerin diğer sorunlarından ayrı olmayıp bütün bir sistem sorunudur. Buna yönelik tespit ve hipotezler, son yıllarda gündeme gelen Büyük Ayrışma tartışmasında ele alınmıştır. Buna göre Batı dışı toplumların geride kalmasına yönelik coğrafyadan iklime, kültürden kurumlara kadar pek çok hipotez öne sürülmüş, ancak şimdiye kadar üzerinde uzlaşılan bir yaklaşım geliştirilememiştir.

Nihayetinde konuyu sorun etmeyip her şeyi serbest piyasaya bırakmak da önerilebilir ancak serbest piyasa veya tam rekabet piyasası, sadece teorik bir varsayımdır. Gerçek hayatta iktidarların kontrol ettiği güdümlü veya eksik rekabet piyasaları bulunmaktadır. Mevcut kapitalist dünya-sistemi, kaynak aktarımına dayanmaktadır ve eşitsizlik, sistemin temel karakteridir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin aleyhine işleyen mevcut sisteme uyum göstermekle herhangi bir sorun çözülmeyecek, bilakis daha da büyüyecektir.

Bu sorun karşısında açık bir çözüm yolu görünmemektedir ve şimdiye kadar uygulanabilir bir çözüm önerisi de çıkmamıştır. Zaten çıkmış olsaydı, dünyadaki gelir dağılımı çok farklı olurdu. Gelişmekte olan ülkeler son birkaç yüzyıldır hemen hemen her konuda benzeri bir çözümsüzlük içerisinde ve anlaşılan o ki özel mülkiyetteki dönüşüm karşısında da aynı çözümsüzlük devam edecek ve merkez ülkeler ile çevre arasındaki gelir ve servet uçurumu daha da büyüyecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflicts of Interest: There is no potential conflict of interest in this study.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. & Robinson, J.A. (2012). *Why nations fail*. Profile Books.
- Arısal, M. (2023). *Rayında ilerlemeyen modernleşme*. Kitabevi.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çev. M. Tunçay). Remzi Kitabevi.
- Birdal, M. (2007). Locke's theory of property and its Marxist critique: a comparison between Locke and Marx on property rights and individual liberties. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 57 (1), 39-61.
- Buchanan, J. M. (2000). *The limits of liberty: between anarchy and leviathan*. Liberty Fund.
- Clark, G. (2013). Fukaralığa veda. (Çev. E. Demircioğlu,). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coase, R. H. (1960). The problem of social cost. *The Journal of Law & Economics*, 3, 1-44.
- Deniz, H. (2014). *Teori ve uygulamada özel mülkiyet hakları ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Dülger, M. (2020). *Hukuka ekonomik yaklaşımın toplumsal dayanakları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Ellerman, D. (2014). On a fallacy in the Kaldor-Hicks efficiency-equity analysis. *Constitutional Political Economy*, 25 (2), 125-136.
- Frank, A. Gr. (1966). The Development of underdevelopment. *Monthly Review*, 4-17.
- Goody, J. (1980). Slavery in time and space. In J. L. Watson (Ed.), *Asian and African systems of slavery*, (pp. 16-42). University of California Press.
- Gorz, A. (2007). *İktisadi aklın eleştirisi*. (Çev. I. Ergüden). Ayrıntı Yayınları.
- Gözler, K. (2018). *Hukukun temel kavramları*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Hacak, H. (2005). İslâm hukuk düşüncesinde özel mülkiyet anlayışı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 99-120.
- Hagemann, H. (2019). German, American and French influences on List's ideas of economic development. In H. Hagemann (Ed.), *The Economic Thought of Friedrich List*, (pp. 58-73). Routledge.
- Hegel, G. W. F. (2006). *Tarih felsefesi*. (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (Çev. S. Lim). Yapı Kredi Yayınları.

Hoppe, H. H. (2004). The ethics and economics of private property. In E. Colombatto (Ed.), *The Elgar companion to the economics of property rights*, (pp. 48-63). Edward Elgar Publishing.

Hume, D. (2014). *İnsan doğası üzerine bir inceleme*. (Çev. E. Baylan). Bilgesu Yayıncılık.

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2016). *İktisadi düşünce tarihi*. (Çev. V. U. Aslan). Phoenix Yayınevi.

Kar, B. B. (2023). Özel mülkiyetin yasal teorisi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 111, 39-62.

Karatani, K. (2014). *The Structure of world history: from modes of production to modes of exchange*. Duke University Press.

Kramer, S. N. (2002). *Sümerler tarihleri, kültürleri ve karakterleri*. (Çev. Ö. Buze). Kabalcı Yayınları.

Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme*. (Çev. F. Bakırcı). Ebabil Yayıncılık.

Mann, M. (2012). *İktidarın tarihi, C. 1*. (Çev. Kolektif). Phoenix Yayınevi.

Marx, K. (2011). *Kapital, C. 1*. (Çev. N. Satlıgan ve M. Selik). Yordam Kitap.

Marx, K. & Engels, F. (1976). *Komünist manifesto*. (Çev. S. Arslan). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası politika*. (Çev. B. Oran ve Ü. Oskay). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

North, D. C. (2010). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*. (Çev. G. Ç. Güven). Sabancı Üniversitesi.

North D. C. & Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. England: Cambridge University Press.

Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153-171.

Parisi, F. (2004). The Origins and evolution of property rights systems. In E. Colombatto (Ed.), *The Elgar companion to the economics of property rights*, (pp. 64-84). Edward Elgar Publishing Ltd.

Persky, J. (1995). The Ethology of homo economicus. *Journal of Economic Perspectives*, 9 (2), 221-231.

Platon. (2010). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu - M. A. Cimcoz). İş Bankası Kültür Yayınları.

Posner, E. A. & Weyl, E. G. (2018). *Radical markets: uprooting capitalism and democracy for a just society*. Princeton University Press.

Posner, R. A. (1979). Utilitarianism, economics, and legal theory. *The Journal of Legal Studies*, 8 (1), 103-140.

Posner, R. A. (1981). *The economics of justice*. Cambridge: Harvard University Press.

Posner, R. (1986). *Economic analysis of law*. Philadelphia: Wolters Kluwer.

Proudhon, P. J. (2010). *Mülkiyet nedir*. (Çev. D. Çetinkasap). İş Bankası Kültür Yayınları.

Ricardo, D. (2015). *Siyasal iktisadın ve vergilendirmenin ilkeleri*. (Çev. B. Zeren). İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J. J. (2013). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (Çev. R.N. İleri). Say Yayınları.

Savaş, V. F. (1999). *İktisadın tarihi*. Siyasal Kitabevi.

Tilly, C. (2001). *Zor, sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu*. (Çev. K. Emiroğlu). İmge Kitabevi.

Toprak, Z. (1995). *Milli iktisat-milli burjuvazi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Veblen, T. B. (2017). *Seçilmiş makaleler*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2011). *Dünya-Sistemleri analizi*. (Çev. N. Ersoy & E. Abadoğlu). Bgst Yayınları.

Wallerstein, I. (2012). *Modern dünya-sistemi*. C. 1, (Çev. L. Boyacı). Yarın Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2006). *Tarihsel kapitalizm*. (Çev. N. Alpay). Metis Yayınları.

Weber, M. (2012). *Sosyal bilimlerin metodolojisi*. (Çev. V. S. Öğütle). Küre Yayınları.